

УДК 37.013:159.9

Закраєвська О. Ю. °

Київський університет імені Бориса Грінченка, аспірант кафедри теорії та історії педагогіки

КЛЮЧОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ «УМІННЯ ВЧИТИСЬ» ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розкривається сутність поняття «ключова компетентність учня початкової школи», встановлюється її значення у навчально-пізнавальній діяльності молодших школярів; подається інформація про розкриття проблеми «уміння вчитись» у психолого-педагогічній літературі.

Ключові слова: компетентність, компетенція, ключова компетентність «уміння вчитись».

В статье раскрывается сущность понятия «ключевая компетентность учащегося начальной школы», определяется его значение в учебно-познавательной деятельности; содержится информация об основных исследованиях проблемы «умение учиться» в психолого-педагогической литературе.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, ключевая компетентность «умение учиться».

The article reveals the essence of the concept of "key competence of elementary school student", set its value in the teaching and learning of primary school children; provides information on disclosure problems "ability to learn" in the psychological and educational literature.

Keywords: competence, competency, a key competence "learning to learn"

Актуальність. Модернізація сучасної школи передбачає орієнтацію освіти не лише на засвоєння учнем певної суми знань, формування вмінь, але й на всебічний розвиток його особистості. За вимогами часу школа покликана формувати цілісну систему універсальних знань, умінь і навичок, а також досвід самостійної діяльності й особистої відповідальності учнів, іншими словами – ключові компетенції, які визначають сучасну якість змісту освіти.

Ключовими дефініціями нашого дослідження є такі, що знайшли своє відображення у змісті поданої статті. Формування компетентності «уміння учнів вчитись» є однією із кардинальних проблем навчання, до розв'язання якої ведуть різні шляхи, одним із яких і є збагачення учнів у процесі навчання певним комплексом умінь і навичок.

Розкриття змісту й обсягу компетентності «уміння вчитися» зумовлене тим, як ми розуміємо сутність процесу навчання, його рушійні сили. У сучасній психології та дидактиці це цілеспрямована взаємопов'язана діяльність учителя й учнів, яка охоплює мотивацію, цілепокладання, планування, підготовку та її здійснення, рефлексію та оцінювання результатів (В. Давидов, Д. Ельконін, Г. Костюк, І. Лернер, С. Максименко, В. Репкін, А. Хуторський та інші). Психологічною основою такого розуміння, з нашого погляду, є визначення О. Леонтьєвим загальної структури діяльності людини, яка охоплює такі компоненти: 1) потреба, що зумовлює мету діяльності; 2) дії, операції для її розв'язання; 3) пізнавальні процеси, що забезпечують функціонування діяльності (сприймання, мислення, увага, пам'ять та інші).

Аналіз наукових досліджень. Уміння вчитись у сучасній дидактиці визначається як формування в учнів загально-навчальних умінь і навичок (Ю. Бабанський). У 80–х роках ХХ століття поширилися різноманітні підходи до визначення змісту й структури цього вміння. Зокрема, у працях Н. Лошкарьової рекомендовано на всіх уроках (відповідно до специфіки змісту предметів) формувати в учнів такі групи вмінь, як: організація навчальної праці; робота з книгою й іншими джерелами інформації; культура усного та писемного мовлення. Відомий педагог І. Лернер поділяв загально-навчальні вміння на такі групи: організаційні, що охоплювали 19 умінь; практичні навчальні вміння, що склалися з 30 умінь; інтелектуальні навчальні вміння мали у структурі 54 уміння; психолого-характерологічні – 13 умінь. Ю. Бабанський узагальнив різні підходи і визначив три групи зазначених умінь: навчально-організаційні; навчально-інформаційні; навчально-інтелектуальні [5]. В. Паламарчук у праці «Школа учит мыслить» обґрунтувала систему розвитку в учнів основної та старшої школи мислительних умінь [5].

З середини 80–х років ХХ століття у початковій школі запроваджено міжпредметну програму «Формування загально-навчальних умінь і навичок» (авт. О. Савченко), яка охопила такі вміння, як: організаційні, загально-мовленнєві, загально-пізнавальні, контрольні-оцінні [7]. Попри деяких відмінностей цих класифікацій можна помітити, що вони зосереджені на процесуальному складникові учіння. Сучасний розвиток освіти вимагає переосмислення сутності змісту та структури цього вміння як засобу особистісно орієнтованого навчання.

Формулювання цілей статті. **Метою цієї статті** є аналіз ключових компетентностей, якими має володіти учень, зокрема компетентності «уміння вчитись» як психолого-педагогічної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Поняття «компетенція» й «компетентність» в сучасній науці визначається багатьма авторами в різних значеннях і модифікаціях. За тлумачним словником іноземних слів, «компетентний» в одному із значень – це той, «хто володіє достатніми знаннями в конкретній галузі, добре обізнаний, кваліфікований, тобто відповідає вимогам, придатним до певної діяльності». Компетенції – відчужена від суб'єкта, наперед задана соціальна норма (вимога) до освітньої підготовки учня або студента, необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат. Результатом набуття компетенцій є компетентність, яка на відміну від компетенції передбачає особистісну характеристику, ставлення до предмета діяльності [1, с.409].

А. Хуторський пропонує також розвести поняття «компетенція» і «компетентність», використовувати їх паралельно, але вкладати в них різний смисл [9]. На його думку, компетенція – це сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, які є заданими до відповідного кола предметів і процесів та необхідними для якісної продуктивної дії по відношенню до них. А компетентність – це володіння людиною відповідною компетенцією, що містить її особистісне ставлення до предмета діяльності. Іншими словами, компетенцію, за А. Хуторським, треба розуміти як задану вимогу, норму освітньої підготовки особистості, а компетентність – як реально сформовані її особистісні якості та мінімальний досвід діяльності [9]. Виходячи з того, що компетентність є складним утворенням, більшість дослідників виокремлюють у цьому педагогічному явищі

певні напрями чи групи: загальні (для всіх предметів), міжпредметні (для циклу предметів або освітніх областей) і предметні (для кожного навчального предмета).

Умовно виділяються три етапи становлення і розвитку ключових компетентностей в освіті: перший етап (1960–1970) – характеризується введенням понять компетенція, компетентність; другий етап – (1970–1990) відзначився розробленням змісту понять, компонентів і видів компетентностей (Дж. Равен). Активно досліджується ця проблема не лише в Україні, а й Росії. Компетентність більшість учених визначають як інтегративну якість особистості (Н. Кузьміна). Третій етап (1990 р. – до цього часу) характерний продовженням розпочатих досліджень (А. Маркова, Л. Петровська, О. Пометун, Л. Мітіна, А. Хуторський та інші) [6, с.451–453].

У контексті нашого дослідження актуальною є ключова компетентність «уміння вчитись», розкрита у психолого-педагогічних джерелах. У Законі України «Про загальну середню освіту» вміння вчитись визначено як цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної діяльності. Результатом цього процесу має бути «інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності» [2, с.5].

У Концепції 12-річної середньої загальноосвітньої школи зазначено, що одним із основних завдань сучасної шкільної освіти є «формування в учнів уміння і бажання вчитися, виховання потреби й здатності до навчання протягом усього життя, вироблення вмінь практично і творчо застосовувати здобуті знання» [3, с.21].

Що означає поняття «вміти вчитись»? Це вміння є загальнонавчальним і має інтегрований характер. На початковому рівні сформованості воно містить і вміння сидіти за партою 30–40 хвилин, і вміння концентрувати увагу на словах вчителя, розуміти й запам'ятовувати сказане, виконувати вказівки дорослого, наслідувати зразки його дій тощо. Подальший розвиток уміння вчитись передбачає набуття здатності не лише повторювати (репродуктивно) дії вчителя, а й обходитися без нього, вчити себе самого, самостійно набувати нові знання, що, безперечно, вимагає вміння самостійно працювати з книгою та іншими джерелами навчальної інформації. З огляду на це у початковій школі доцільно приділяти увагу питанням раціональної організації навчання (ознайомити учнів з основами застосування прийомів навчальної діяльності).

Уміння вчитись передбачає також самостійне виконання основних етапів навчальної діяльності, а саме: постановка цілі, пошук засобів і способів її здійснення, розв'язання завдань (виконавча частина навчальної діяльності), контроль і оцінка за протіканням і результатами роботи. Оскільки учень раніше набуває самостійності шляхом поетапності та поступовості співпраці з учителем, тому більше уваги доцільно приділити роз'ясненню важливості таких ланок, як: цілепокладання, контроль і оцінка, які є, по-перше, найбільш залежними від педагога, а, по-друге – важливими рефлексивними компонентами навчальної роботи, що вимагає врахування рівнів знань та вмінь учнів.

На основі поданих визначень, сформулюємо власне бачення сутності поняття «уміння вчитись», яке інтегрує психолого-особистісні характеристики

учня зі змістовою і діяльнісною основою учіння. Перш ніж окреслити його змістове наповнення та структуру, актуалізуємо деякі положення щодо сутності ключових компетентностей. Зокрема, О. Савченко виділяє вміння вчитись як основну компетентність процесу навчання [7]. Актуальність цієї проблеми підсилює й те, що серед ключових компетентностей, прийнятих Радою Європи, визначено зокрема такі, які безпосередньо стосуються вміння вчитись:

- компетентності, пов'язані зі зростанням інформатизації суспільства; опанування цими технологіями, розуміння їх застосування, слабких і сильних сторін, способи критичних суджень у ставленні до інформації, що поширюється масмедійними засобами та рекламою;

- здатність вчитись упродовж усього життя як основа неперервного навчання в контексті особистого, професійного й соціального життя [8].

У працях А. Хуторського визначено сім ключових компетентностей: ціннісно-сміслова, загальнокультурна, навчально-пізнавальна, інформаційна, комунікативна, соціально-трудова, особистісного самовдосконалення [8]. Науковець вважає, що введення ключових компетентностей у нормативний і практичний складники освіти дає змогу усунути суперечності між засвоєнням учнями теоретичних знань та їх використанням для розв'язання конкретних життєвих задач або проблемних ситуацій.

Інші науковці (В. Кальней, С. Шишов) у структурі ключових компетентностей виділяють п'ять видів:

- компетентність у сфері самостійної пізнавальної діяльності, що ґрунтується на способах здобуття знань із різних джерел інформації, зокрема й пізнавальних;

- компетентність у сфері соціально-трудової діяльності (зокрема й вміння аналізувати ситуацію на ринку праці, оцінювати власні професійні можливості, орієнтуватися в нормах та етиці трудових взаємовідносин, навички самоорганізації);

- компетентність у побутовій сфері [8].

Принципово важливим є те, що всі ключові компетентності є багатофункціональними, надпредметними, що передбачають значний інтелектуальний розвиток, спираються на різні пізнавальні процеси. Зіставляючи існуючі підходи до класифікації зазначених компетентностей із метою шкільної освіти, доходимо висновку, що педагогічно доцільно виділити як об'єкт спеціального формування ключову компетентність вміння учнів самостійно вчитись [7]. Наявність цього вміння програмує індивідуальний досвід успішної праці учня, запобігає перевантаженню, сприяє пізнавальній активності, ініціативі, раціональному використанню часу та засобів учіння. Не менш важливо, на нашу думку, є й те, що людина, яка звикла самостійно вчитись, не губиться в новій пізнавальній і життєвій ситуаціях; не зупиняється, якщо немає готових рішень; не чекає підказки, а самостійно шукає джерела інформації, шляхи розв'язання, бо вміння вчитись змінює стиль мислення та життя особистості.

Роль ключової компетентності «вміння самостійно вчитись» у формуванні й розвитку особистості загально визнана, адже предметом навчальної діяльності учнів початкової школи є теоретичні знання, одержання яких через цю діяльність розвиває в особистості основи теоретичної свідомості й мислення, а також творчо-особистісний рівень здійснення практичних видів діяльності. У процесі

навчальної діяльності засвоюються соціальні й моральні цінності, тобто діяльність учіння характеризується тим, що в індивіда немає інших цілей, окрім засвоєння соціального досвіду. Її продуктом є зміни самої людини, набуття нею пізнавальних можливостей, нових практичних дій. І це вказує на важливість формування ключової компетентності уміння вчитись у процесі здобуття освіти. Озброєння учня ефективними і раціональними методами та прийомами самостійної навчальної роботи, підготовка його до участі у процесі неперервної освіти – ядро проблеми «учити вчитись».

Висновки. Формування в учнів початкової школи ключової компетентності «уміння вчитись», опанування ними технологій здобуття знань упродовж усього життя може здійснюватися у процесі навчання цілеспрямовано. Успіх цього процесу багато в чому залежить від бажання школяра, його прагнення, інтересу до роботи, потреби в діяльності, тобто від наявності позитивних мотивів навчання. Велике значення мають також спрямованість учня, його психологічна готовність, а також певний рівень знань, на які нашаровуватимуться нові відомості. Отже, внутрішня структура ключової компетентності «вміння вчитись» охоплює знання, вміння і практичні навички, а також мотивацію до навчання, пізнавальний інтерес та ціннісні орієнтації на результати навчання.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. Наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Хрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Закон України «Про загальну середню освіту» // Законодавство України про загальну середню освіту. Бюлетень законодавства і юридичної політики України. – К., 1999. – № 9. – С. 31–54.
3. Концепції загальноосвітньої середньої освіти (12–річна школа) // Початкова школа, 2002. – №2. – С. 3–5; №3. – С. 1–6.
4. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О. В. Овчарук / Компетентністний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 6–15.
5. Паламарчук В. Школа учит мыслить / В. Паламарчук. – 2-е изд. – М.: Педагогика, 1987. – 208 с.
6. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмельюк, А.В. Семенова та ін.; за ред. З.Н. Курлянд. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. – 495 с.
7. Савченко О.Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти / О. Я. Савченко / Компетентністний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики/ за заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 34–46.
8. Трубачева С. В Умови реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі / С. В. Трубачева / Компетентністний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики/ за заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 53–58.
9. Хуторский А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование, 2003. – №2. – С.58–64.

Отримано 23.08.2014 р.